

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רע"א, תשפ"ה

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

כתובה חלופית שכתבו בה את תאריך החתונה

(מאמר המשך משבוע שעבר)

אם מותר לשהות עם כתובה כזו או שחובה עליו להכין מיד באותו יום כתובה חדשה.

ה. דינה של כתובה חלופית

אחרי שסיכמנו בקצרה את עיקרי הדינים בשטר מכר וראיה שהיה בו קניין ואבד, ומחלוקת הפוסקים אם באובדן השטר נמחל השיעבוד ושוב אי אפשר להעמיד שטר חדש עם התאריך המקורי, או שהשיעבוד עומד לעולם במקומו ואפשר להחליף את השטר. נוכל לחזור ולדון במקרה שלפנינו, בדינה של כתובה חלופית שבראשה מתנוסס התאריך המקורי של שטר הכתובה שאבד.

בעל העיטור (אות כ כתובות דף לא טור א) מביא שתי דעות לגבי שטר כתובה שאבד. יש הסוברים שכותבים הזמן שלא אותו היום שעומדים בו, שחוששים לקנוניא שרוצה לטרוף מלקוחות שלא כדין מתאריך הכתובה המקורית. ויש הסוברים שכיון שידוע לעדים התאריך המקורי שכתבו בו את הכתובה שאבדה, שבים וכותבים מאותו הזמן. והכריע בעל העיטור שמסתבר שכשידוע לעדים התאריך המקורי, כותבים את התאריך המקורי, ואדרבה - אם לא יעשו כך - ייראה הדבר כשקר. וכל זה כשאבדה הכתובה, אך אם מחלה את הכתובה, ודאי שכשכאבים לכתוב כתובה חדשה, כותבים את התאריך הנוכחי ולא את תאריך הכתובה המקורית שנמחלה ופקע שיעבודה (וראו במאירי כתובות נז; ובספר עזרת נשים שער שני שהביאו מחלוקת זו). מסקנה זו הובאה לדינא בטור (אבן העזר סימן 10) וכך נפסק בשולחן ערוך (שם סעיפים ג-ד) שאם אבדה כתובתה חייב לכתוב לה כתובה אחרת שאסור לאדם לדור עם אשתו שעה אחת בלא כתובה. וכשבא לכתוב, אם ידעו העדים את הזמן הראשון כותבים מאותו הזמן ואם אינם יודעים זמן זה, כותבים את הזמן שעומדים בו עכשיו. ובמוחלת כתובתה, אין כותבים אלא מזמן של עכשיו.

למדנו אם כן בצורה ברורה שבכתובה חלופית, כותבים העדים בשופי את התאריך המקורי שהיה נקוב בכתובה המקורית. ובביאור הגר"א (שם סקי"ח) כתב שזהו כמו שנתבאר בחושן משפט סימן מ"א סעיף א' (הדין שהבאנו לעיל בשאר

ולקרוא בה. כך התברר, בנסי נסים, שהנייר המודפס שהיה בשקית אינו אלא כתובת הגיבוי שמלבד שם החתן והכלה לא היה רשום בה דבר והיא לא נחתמה. הוא ידע היטב את ההלכה ש'כלה בלא כתובה אסורה' והתקשר להתייעץ עם אביו שהיה בטוח שהכתובה נשכחה באולם השמחות, ואת זה ניסה לברר.

בשלב מסוים הבין גם ר' פישל דוד שמהאולם לא תבוא הישועה. מיד לאחר אירוע ה'שבע ברכות' באותו ערב, הציע לבנו להתלוות עמו לביתו החדש ולסייע לו לחפש שם את הכתובה בין הדברים שהובאו מהאולם. החתן הפתיע את אביו כשסיפר לו איך ברוב חריצות כבר הספיקו למיין את כל הדברים והבית עומד מאורגן ומסודר להפליא. הכתובה איננה שם. הוא הזכיר שוב את הכתובה שהוכנה כגיבוי ואת העובדה שלמעט חתימות העדים היא נראית בדיוק כמו הכתובה האבודה.

כאן נעוץ הפתרון. הבזיק מוחו של ר' פישל דוד. הוא מיהר לחייג אל העדים שחתמו אתמול באולם על הכתובה. וכשהתברר שהם בביתם, הסביר להם במהירות את המצב ויצא לדרכו ברכבו לאסוף אותם אל בית החתן. השטר הרזרבי הונח לפניהם, הפרטים נותרו כשהיו אתמול, ור' פישל דוד אף הוסיף שלדעתו אין שום סיבה לעשות קנין חדש שכן בשטר הכתובה הם מעידים על הקניין שהתרחש אמש, עם התאריך של יום האתמול, ואין שום הבדל בין עדות על קניין שנעשה לפני כמה דקות או לפני יממה.

בשעת בוקר מוקדמת, היה זה שוב בנו החתן על קו הטלפון, רעיוניו על משכבו סליקו, ולא נתנו לו מנוח. אולי מאחר שהכתובה הנוכחית נחתמה יום אחרי התאריך הנקוב בה, אולי למרות שכל מה שכתוב בה הוא אמת לאמתו, בכל זאת השטר נחשב 'שטר מוקדם' שהרי חתמו אותו יום אחרי התאריך הנקוב בראשו. האם הכתובה כשרה במצב כזה?

ר' פישל דוד שהיה כבר בדרכו למשרד סובב את רכבו בחזרה לבית הכנסת, שם המתין לו בנו החתן. הוא נכנס לבית ההוראה, ואחרי לחיצות ידיים איתנות וברכות מזול טוב, הסביר כי אף שחתן דומה למלך וכידוע 'מלך אינו דן ואין דנים אותו', הם לא הגיעו לדין תורה' אלא לשאול בדבר הלכה

שבוע שעבר הבאנו את השאלה שנשאלה בבית הדין, עם סיפור המעשה, ותחילת הדיון והמשא ומתן ההלכתי, השבוע נמשיך ונסיים את היוצא להלכה ממה שנפסק בבית הדין, ונזכיר בקצרה שוב את דבר המעשה. 'האי עלמא כבי הילולא דמיא... כבי הילולא דמיא' המנגינה הציפה את ראשו של ר' פישל דוד, מחשובי עסקניה של היהדות הנאמנה שמצא את עצמו בשעת בוקר זו באולם האירועים הידוע, אך בזווית שאותה לא פילל מעודו להכיר. הוא נבר בערמות של מפות, ניסה להפריד שזירת פרחים אקראית שאלה נדחשו כל זרי הפרחים הרבים שקישטו את האולם ברוב פאר רק לפני כמה שעות ועתה הושלכו כדומן על פני האדמה. בפאתי האולם היו זרוקים שיירי מאכלים בשקיות ניילון גדולות, כסאות הפוכים וקולו הטורד של אחד המנקים, היחיד מהם שהצליח לגמגם בשפה רצוצה: אדוני, אתה לך, תפריע לעשות מסודר חתונה חדש.

המחשבות שבו וזרמו בראשו ללא שליטה, בדיוק בפינה הזו עמדתי אתמול, מוקף במאות החוגגים כמחותן ראשי, השמחה בערה כשלהבת, התזמורת ניגנה בלבת אש, וה'עולם' רקד. וה'עולם' באמת רקד, ר' פישל דוד היה איש שכולו חסד, שבמשך עשרות שנים רתם את קשריו ואת מעותיו לטובת הקהילה, עזר לכל נצרך במסירות עצומה וללא כל תמורה, ומעולם לא גבה לבו ולא רמו עיניו ולא הילך בגדולות ובנפלאות. גם הגאב"ד שליט"א בן השמונים, הטריח את עצמו לאולם האירועים, אחרי שלא עשה זאת כבר כמעט שנה, כדי להביע את הערכתו הכבירה לאיש המעש, העושה והמעשה. ואכן, יעידו המחשבות שהתרוצצו בשעה זו בראשו של האיש, על איכותו ורצינותו.

ולא לחינם הטריח את עצמו לנבור בשאריות החתונה של בן־הזקונים שלו, לייביש, או כפי שבוודאי נקרא החל המבוקר: ר' לייביש. במהלך הבוקר מיין הזוג הצעיר את הררי המתנות והחפצים שהגיעו בשעת ליל מאוחרת אל דירתם החדשה ורק כאשר סיימו את מלאכתם, לקח ר' לייביש חתן דגן לידיו את השקית של אופטיקה 'אופטימום' שמתוכה הציצה הכתובה, ורגע לפני שאיחסן אותה במדף גבוה, החליט להוציאה

שטרות), אלא שבחושן משפט נפסק כי דווקא בית דין רשאים לכתוב מזמן ראשון, ולגבי כתובה לא נאמרה הגבלה זו.

ויש לבאר את ההבדל בין שאר שטרות ממון שבהם, כפי שהבאנו לעיל, דעת הרשב"ם והרמב"ן שעם אובדן השטר המקורי פקע השעבוד ואין לכתוב את השטר החלופי עם התאריך המקורי. ובין שטר כתובה, שלגביו נקטו הטור והשולחן ערוך בפסקנות שכותבים את הכתובה החלופית עם התאריך המקורי.

החילוק נעוץ במקור השעבוד. מקור השעבוד בשטרי ממון, הוא תלוי במה שנכתב השטר. לפיכך, סבורים הרשב"ם והרמב"ן, שבאובדן השטר פוקע גם החיוב העולה ממנו, וגם כאשר השעבוד חל מכח הקנין, הרי זה דווקא משום שסתם קנין לכתובה הוא עומד, ובלאו הכי לא, ולכן השעבוד תלוי בשטר, וכאשר השטר נקרע גם השיעבוד שבו מתבטל. אך בכתובה, מקור השעבוד הוא מתקנת חכמים שעצם הנישואין מחייבים את הבעל בכתובה ובשעבודה. השטר משמש רק לראיה ולהקל על האשה את גביית כתובתה. כך למשל במקום שאין כותבים בו כתובה, יכולה האשה לגבות חוב זה ושעבודו גם בלא כתובה. ויתרה מזו, להלכה נפסק (אבן העזר סימן ק סעיף יב) שגם במקום שכותבים כתובה ולא כתב לה, יכולה לגבות גם בלי להציג את שטר הכתובה. ואף החולקים על דין זה וסוברים שאם אינה מציגה את שטר הכתובה יכול הבעל להישבע שבועת היסת ולהיפטר, היינו משום שאנו חוששים שמא כבר פרע את כתובתה או שמא כתב לה כתובה והיא תשוב ותוציא את השטר בשנית ותתבע ממנו. אבל עצם החיוב כלל לא נובע מהשטר וחלותו נובעת מעצם הנישואין כפי שתיקנו חכמים ואינה תלויה בכתיבת השטר ובקיומו.

לכן, מובן מאליו שלגבי שטר כתובה אין מקום לומר שכאשר השטר נשרף או אבד יפקע השעבוד עצמו, שהרי מעולם לא היה תלוי בשטר. ולכן סתמו הפוסקים שניתן לחדש את השטר בצמוד לשטר המקורי כולל התאריך המוקדם, מאחר שהשעבוד לא פקע מעולם.

וגם לפי דעת התוספות שפסלנו שטר חדש עם תאריך ישן מפני שדומה לשטר מוקדם, כבר הבאנו מדברי האחרונים שכל זה הוא רק במצב שיש לחשוש לקנוניה ולגביית משועבדים שלא כדין מהתאריך הראשון, אך כאשר אין חשש כזה, כגון שהוזכר בשטר שנעשה קניין בתאריך המקורי, השטר כשר כי הקניין כבר הוציא קול ונפל החשש שלקוחות רכשו את הנכסים המשועבדים בלא יודעין. ואם כן מאחר שבכל שטר כתובה יש קניין, שכן כותבים 'וקנינא מיניה...', אין חשש של שטר מוקדם. מה גם שזמן הנישואין ידוע בעדים ואין לחשוש שיכתבו תאריך מוקדם יותר לחיוב הכתובה.

ו. תאריך מוקדם יוצר בעיה גם בכתובה בשל תוספת הכתובה

ואולם יש לדון שכל האמור לעיל נכון רק לגבי עיקר סכום הכתובה, שאכן חיובו ושיעבודו מתקנת חכמים והבעל מתחייב בה מעצם הנישואין. ואולם חיוב זה מוגבל כידו למאתיים זוז לכתולה ומאה זוז לאלמנה (אבן העזר סימן סו

סעיף יא) וכל שאר הכתובה, הוא תוספת כתובה שאינה מתקנת חכמים אלא מנהג שנהגו שיתחייב הבעל לאשתו.

מעתה, כאשר לחיוב נוסף זה, לכאורה הוא ככל החיובים ושואב את תוקפו אך ורק מן האמור בשטר ולא מגוף הנישואין. ואם כן יש לטעון שמה שכתב המחבר בשולחן ערוך שכאשר אבדה הכתובה כותבים חדשה עם התאריך של הראשונה, מתייחס רק לכתובה שיש בה רק את עיקר הכתובה, שלגבי כתובה כזו תקפים כל ההסברים שהבאנו שאין חשש בשטר זה.

אולם בשטר כתובה שיש בו גם תוספת כתובה, שוב חזרו כל הבעיות שיש בשטרות רגילים שיש בהם התחייבות ממון, שאין לכותבם עם התאריך המוקדם. ואף שלדעת התוספות שעיקר השיעבוד נשאר בתוקף, יש להכשיר. מכל מקום לדעת הרשב"ם והרמב"ן ושולחן ערוך הרב, ששיעבוד התוספת פקע, איך יהיה מותר לכתוב כתובה חדשה עם התאריך המקורי. ונמצא שלשיטה זו, בשל תוספת הכתובה השטר נפסל.

לכן נראה שלכתחילה ראוי לכתוב כתובה חדשה עם תאריך כתיבת הכתובה החדשה. אך לעת עתה ובדיעבד כשכתבו את הכתובה החדשה עם התאריך המוקדם, אפשר לסמוך על דעת רבי עקיבא איגר שסומכים על הקול שיצא מחמת הקניין ולכן השטר כשר ולא חוששים פה ל'שטר מוקדם', ומאחר שהשטר לסמוך על כשרות השטר, נמצאת הכתובה כשרה ורשאי לדור עם אשתו על סמך כתובה זו, ובפרט לדעת הרמב"א (אבה"ע סימן סו סעיף ג) כי בזמן הזה שיש חרם דרבינו גרשון שלא לגרש את האשה בעל כורחה, גם בלאו הכי אין חיוב לכתוב כתובה, והגם שלא נהגו כן להלכה, בוודאי אפשר לצרף לזמן קצר עד שיחזור לכתוב כתובה אחרת מזמן שני וכראוי, שהרי דעת האורים כי הכרעת השו"ע והרמב"ם כהרמב"ן הרשב"ם וכל הראשונים, שהשיעבוד הראשון בטל, וכן כתב בשולחן ערוך הרב לדינא. ואמנם היותר טוב לכתוב מיד שטר כתובה מזמן שני, ולכתוב בו את זמן הנישואין כדי שיגבו את עיקר הכתובה מזמן ראשון, ואם אין למצוא עדים בשעה זו, אפשר גם כן שלעת עתה הבעל

יכתוב בכתב ידו התחייבות לשלם את חיוב הכתובה וישעבד לכך את כל נכסיו, ולמחרת יכתבו שטר כתובה מזמן שני.

ז. דעת אחרוני זמנינו בנידון

שוב מצאתי בספר משכן שלום (ח"ב סימן י) שכבר דן בנידון דידן, ובסיום דבריו הביא את דעתם של פוסקי זמנינו, כי באגרות משה (אבן העזר חלק ג סימן כו) דן בשטר כתובה כשר אלא שיש בו משום מחזי כשיקרא, וכתב שיש לכתוב מחדש ממש כנוסח הכתובה הראשונה, ונראה מדבריו שאין

שיעבוד הכתובה הראשונה בטל. וכן הביא עדות הגרש"א שטרן כי דעת רבו הגר"ש וואזנר הייתה לכתוב כנוסח כתובה הראשונה ממש.

והביא שכן דעתם של הגרש"ז אויערבאך והמשנה הלכות, אלא שהם כתבו לכתוב לכתחילה בנוסח שטר כתובה דאירכסא כדי שנזכור לבקש שובר להיזהר מהכתובה הראשונה שמא היא תמצא. והביא מעשה רב שאצל חתנו של האמרי אמת אבדה הכתובה בתוך ימי השבע ברכות, וכתבו שטר כתובה מיום הנישואין אבל בנוסח של כתובה דאירכסא, למרות שהכל זכרו את החופה והיו עדים רבים על כך.

אך הביא כי השפע חיים מקלויזנבורג (מוריה שנה טו ז-י עמוד קעב) כתב לכתוב מזמן שני, גם הפתחי חושן (אישות, קונטרס בעניני כתובה אות מט) הביא את שיטת השולחן ערוך הרב שהשעבוד שחל מכח הקנין בטל, ולכן יש לכתוב את שטר הכתובה דאירכסא מזמן שני.

וזה דבר המשפט

• שטר שיש בו שיעבוד ואבד השטר, נחלקו הראשונים אם יכול לכתוב שטר חליפי עם התאריך המקורי או שכבר פקע השיעבוד וכשיעשה זאת נמצא שיוצר 'שטר מוקדם' ופסול. ונחלקו אחרונים כמי קיימא לן להלכה ולמעשה.

• כתובה, עיקר חיובה מדברי חכמים והשיעבוד הכתוב בה אינו שואב את כוחו מן השטר. ולכן כשאבדה הכתובה או נשרפה, לכולי עלמא לא פקע השיעבוד. עוד זאת שלא שייך חשש 'מוקדם' בשטר שכתוב בו קניין.

• אך כל זה הוא דווקא לעניין עיקר הכתובה. אולם תוספת הכתובה אין חיובה מתקנת חכמים והיא כשאר שטרות ולכן לכתחילה ראוי לכתוב את הזמן שעומדים בו בעת החתימה.

• לכתחילה יש לכתוב שטר כתובה מזמן שני, ולכתוב בו את זמן הנישואין כדי שיגבו את עיקר הכתובה מזמן ראשון, כן עולה מדברי רוב הראשונים והאחרונים, וכן כתבו לדינא השפע חיים והפתחי חושן. ואם אין למצוא עדים בשעה זו, אפשר שלעת עתה הבעל יכתוב בכתב ידו התחייבות לשלם את חיוב הכתובה וישעבד לכך את כל נכסיו, ולמחרת יכתבו שטר כתובה רגיל בעדים מזמן שני.

• ואולם אם כתבו את התאריך המקורי שהוא מוקדם, ניתן לסמוך על שיטת הפוסקים שאין מוכרחים לכתוב כתובה חדשה מזמן שני [ולכתוב בו את זמן הנישואין כדי שיגבו את עיקר הכתובה מזמן ראשון], וכמבואר דעת רעק"א שבשטר שיש קנין בבטול השטר לא בטל השיעבוד, וכן דעת האגרות משה. והגרש"ז אויערבאך והמשנה הלכות כתבו שאם יש לחוש למציאת הכתובה הראשונה, יש לכתוב בנוסח של שטר כתובה דאירכסא.

